

Európa és a mi új nemzettudatunk

Vázlatteredések

Mindent újra kell gondolni...

Európa történelme forduloponthoz érkezett. 1992 az európai egységesülés felgyorsulásának éve. Kísérlet arra, hogy a termelési, közlekedési, kulturális egységesülés folyamatát a mindennapi életben kövessék az állami adminisztrációk is. (Az eszme nem új, az 1910–20-as évek politikusai közül néhányan már a szervezeti előkészítéshez is eljutottak. Azután a faszizmus, majd Európa keleti felén a sztálinizmus „felértékelték” a 19. századi nemzeti-állami szétszabdaltság rendszerét.)

Közép-Európa történelme forduloponthoz érkezett 1989–91-ben.

Az egységes okcidentsről 1918 után (a Habsburg Birodalom szétszedése) kezdett leválni a Német és az Orosz Birodalom közötti térség, a pufferezóna, az ütközőterület. Végleg megpecsételte sorsát 1945 illetve 1948, amikor az évezredes nyugati intézményeket felváltotta a lenini-sztálini kísérlet: a tulajdonviszonyok államosításával, a termelésben a politikai központú adminisztratív irányítással, a közgondolkodásból a tradicionális értékek (családi, vallási, etnikai etc.) adminisztratív kiűzésével, a térség katonai-gazdasági-gondolkodásbéli (nyelvi) elzárásával az ezeréves nyugat-európai kultúrától. Igaz, 1953 óta válságról válságra, de üzemelt e rendszer, bár végül reformált változatai sem mutatkoztak életképesnek. Közép-Európa a korábbi értelmiségi tervekből 1948 után valósággá lett: az itt élő társadalmak munkarendjét, szokásvilágát, érintkezési kultúráját mélyen átjárta a „nagy bolsevik kísérlet”... Egyelőre csak a törvénytelenségeket, az elzárkózás külsődleges jegyeit látjuk. De ahogy Nyugat- és Közép-Európa a mindennapok üzletszervezése, a közös vállalkozások szintjén újra találkozik, mind erősebben látszanak közép-európaiságunk mélyreivódásai: munkaerőnk értékének hanyatlása az elzárkózás, az elmaradottabb technológia következtében, a munkamorál szétesése a rossz politikai-ideológiai indíttatású termelészervezés miatt, a viselkedés- és szokáskultúra hanyatlása az átpolitizált rend és a polgár egyéni érdeke közötti elidegenedés miatt.

Mindent újra kell gondolni... Európa utóbbi ezereztendős történelmének értékeit, közép-európaiságunk jegyeit és az ígért európai egységesítés előnyeit. A kis népek – s a közép-európai régióban mind kis népek élnek – nemzeti megmaradásának próbája lesz a következő évtized. A magyaroké is...

1867, 1920 után az újrabereendezkedés lehetőségét kínálja a történelem az itt élőknek. Egyén és közösség, polgár és állami szervezet, köznapi élet és kormányzati-helyi igazgatás viszonyát kell újragondolni...

I. Európa és nemzetei

Egyénről és közösségről

Közismert, bizonyításra nem szoruló tény: a társadalomban és az egyén gondolkodásában is többféle azonosságtudat, identitás él egy időben. Azonosságtudat a családdal, azonosságtudat a különböző mikroközösségekkel (baráti kör, munkahely, lakó-

hely – falu, város); azonosságtudat a hasonló társadalmi állásúakkal, hasonló szociális helyzetben élőkkel, azaz szociális identitás, emellett jelen van a vallási, felekezeti identitás; azután él azonosságtudat az azonos etnikumúakkal kapcsolatban; él azonosságtudat az állammal kapcsolatban, melynek polgárai vagyunk, vagyis él bennünk az állampolgári tudat és él mindannyiunkban egy globális emberi azonosságtudat. Ezek az azonosulások (identitások) egyszerre vannak jelen a társadalomban, sőt az egyénben is.

A kezdetleges közösségszerveződésekben a családi, törzsi, lakóhelyi, nyelvi identitás mellett csak a nembéli (emberi) identitás élt szinte kizárólag, majd az első városállam-szerveződések magukkal hozták az állampolgári azonosulás első formáit, az azonos szociális érdekűek tömörülései felélesztették a szociális identitást, a vallások egyházakká szerveződése a konfesszionális, felekezeti identitást. A 19. század nagy műve: az azonos nyelvet beszélő közösségek ún. nemzeti államokba szerveződése, és az identitás terén két, addig nem feltétlenül együtt élő identitásforma összekeveredése: az azonos származástudatból, közös nyelvből és hagyományból származó etnikai identitás összemosása a lakóhelyi, közösségi azonosulással, az államhoz való identitással. Az állam azonban nemcsak területi egység, hanem meghatározott politikai szervezet is. Így a 19–20. századi állam megkövetelte polgáraitól, hogy egy időben azonosítsák magukat nemzettel, területtel és politikai berendezkedéssel. A gondolkodó emberek számtalan belső konfliktusának forrása ez az egymásra csúsztatás.

Európa nemzeti sokszínűségéről

Az azonosulás egyúttal megkülönböztetés is a másiktól, a másoktól. Szinte mindenféle identitás egyik alapeleme a másokról való megkülönböztetés: a mikroközösségi, a vallási, a szociális, a nemzeti identitásé egyaránt. Kérdés még a történettudomány előtt, hogy vajon ezt a különbözőség-tudatot a másik csoport elleni akciókra mikor, mennyire mozgósítják valós anyagi érdekellettek. A vallásháborúk, a meghirdetett osztályháborúk vagy a nemzeti, állami háborúk mögött mennyire húzódtak meg az egymásra uszítottak ténylegesen ellentétes érdekei, vagy mennyire csak az uszítók (a vezető réteg és kiszolgálói) érdekei találhatók meg e különböző típusú közösségek háborúi mögött.

Az európai földrész a különböző nemzetek, a különböző vallások hazája, nem beszélve arról, hogy a szociális identitások különbözősége is igen nagy. Azt senki, történelmet ismerő ember nem gondolhatja, hogy az elkövetkező száz esztendőben ezek az identitás-különbségek el fognak tűnni. (Egyesek ismét összekeverik az államot a nemzettel és azt hiszik például, hogy az állami határok esetleges feloldásával megszűnnek majd a nemzeti-etnikai különbségek is.) Az Európa-tudat – ha valaha lesz ilyen, mint kialakult, széles társadalmi tömegek számára elfogadhatóan megfogalmazott tudatforma –, az Európa-identitás csak úgy alakulhat ki, ha az itt élő nemzeti közösségek képesek lesznek a nemzeti azonosság-tudatnak új értelmet adni: kiküszöbölni abból minden, az idegenek, a mások ellen irányuló tudati elemet. Olyan nemzettudatra van szükség, amelyik tisztában van a másoktól való különbözőséggel, de nem tartja a maga közösségét értékesebbnek a másiknál (még ha fejlettebb civilizatórikus-technikai szinten áll is), tudomásul veszi, hogy az európaiság lényege éppen a nemzeti, konfesszionális sokszínűség tolerálása

Következtetésünk: európai identitás nem létezik nemzeti identitások nélkül, csakhogy a nemzeti tudatnak gyökeresen át kell alakulnia.

Folytatás az 59. oldalon

Emelkedésünk eszköze, hanyatlásunk oka a nemzeti állam

Sokat fognak vitatkozni történészeink arról, hogy mi volt az európai kultúra kiemelkedésének alapja. Hogyan került Európa a fejlődés élére, s maradt ott sok száz évig. Mint ahogy arról is megkezdődött már a vita sok évtizeddel ezelőtt, mi Európa úgymond hanyatlásának az oka, illetve hogyan maradhat az európai kultúra versenyképes az amerikaival, a japán, a kínai etc. kultúrákkal. Szinte minden hozzászólónak más a véleménye. (Én például nem hiszek a kultúrák fejlődésének immanenciájában, sokkal inkább az egymásra hatás megtermékenyítő voltában.) Kérdés, hogy a 20. században vannak-e az európai-ságnak körülírható jegyei?

Európa legújabb kori történelmének megkülönböztető sajátossága a társadalom szerkezetének rendkívüli differenciáltsága, ami a tömegkultúra és ezzel a termelés átlagszintjének magasságát jelenti. Én azokkal értek egyet (így Hajnal Istvánnal), akik e sajátos szerveződésnek és ezzel Európa kiemelkedésének motorját az írásbeliség és a fémművesség (ezen belül is a vasművesség) rendkívüli fejlettségében látják. A fémművesség lehetővé tette, hogy rendkívül sokféle szerszámot és az emberi életet berendezni segítő eszközt (többek között a modern gépkorszak teremtményeit) alkossuk meg. Ez volt az egyik – technikai, munkaszervezeti – alapja az élelmiszer-termelés, a környezetkultúra-alakítás differenciáltságának, egyúttal a cizellált technikai-technológiai eljárásokat kimódoló kézművességnek, majd a sokirányú gépi megoldásoknak. És az anyag (a vas), a megmunkálás (a kézművesi, majd mérnöki gondolkodás) igényei tömegszinten élesztették, ösztökélték az alkotói gondolkodást. Egyúttal döntővé tették a szakszerűséget, a hozzáértést a társadalom értékrendjében.

Az írás, az európai betűírás születésekor a legtökéletesebb hagyományozó eszköz.

Eszköz arra, hogy az előző generációk tudásszintje – mind a termelésben, mind a közösségszervezésben – továbbadassék. Az európai betűírás ugyanakkor alkalmas arra, hogy már a 13–14. század értelmességi szintjén az emberek mind nagyobb tömege sajátítsa el. Így már korán kialakulhat egy világi értelmiségi réteg, amely a társadalom kultúrájának és igazgatásának szervezője lesz. Ennek produkciója a 19. századi rendkívül fejlett európai közösségszerveződés: a termelést, az együttélés szabályozó igazgatást és az emberi érintkezést általában minden más addigi kultúránál fejlettebb szintre emelő tömeges írásbeliség.

A társas lét, az együttélés eme szintjének biztosítója az európai módon szervezett állam. Az állam törvényeivel megteremteti a közbiztonságot, a polgár életnyugalmát; szabályozza ember és természet viszonyát; közoktatási rendszerével (a kötelező általános iskolázattal) biztosítja az írás-olvasáskészséget, egyben az ismeretek standardját, a szakértelem kialakításának feltételeit, ami a modern technikai fejlődés alapja. Ez az erős általános iskolai képzés, a gondolkodási készségek kialakítása a gyermekkorban, és így a tömegkultúra szintjének magasabbra emelése egyben képessé teszi a tömegeket, hogy az elitkultúrát befogadják. Befogadják nem csak a megélhetést biztosító munkavégzéshez szükséges ismereteket, de gondolkodásuk részévé tegyék egyben az általános emberi közösségi, érzelmi fejlettséget biztosító humaniorákat is. Ha van titka a 19–20. századi európai kultúrának, akkor ez a szakértelem; a széleskörű általános alapműveltség a viselkedésformában, érintkezésben. S a mindezt éltető értelmiségi-tisztviselői réteg kiképzése.

A 20. század azonban részben új termelési-technikai és ezzel új műveltségi igényeket hozott, ugyanakkor az európai állami-politikai történelem katasztrófák sorozatát kényszerítette a kontinens lakóira.

Az új termelési eljárások új műveltségigényekkel jelentkeztek. Az automatizálás, majd általában az elektronikus vezérlés, később az informatika, a számítógép, általában a chip-forradalom a tömegtermelés igényeiben a mechanikus munkaerőt helyezte előtérbe. Az Európán kívüli, egészen más szokásrendben felnőtt társadalmak – úgy látszik – jobban igazodtak e feltételekhez, mint az európai hagyományos iskolázódás. Legalábbis a verseny első szakaszában. Igaz, a chipek, számítógépek világában is a tömegértelmesség a feltétele a megújulásnak.

Nagyobb Európa deficitje a területi-gazdasági tagoltság terén. A sok kis differenciáltan működő igazgatási és ezzel gazdasági egységre szabdaltság a 19. században óriási előnyt biztosított az, öreg kontinens lakosságának. A tömegtermelés, a munkamegosztás világméretű terjeszkedésének korában azonban ezek a határok már a fejlődés gátjaivá váltak. Az előnyből mára hátrány lett. Az európai társadalomszerveződés korábban csodálatosnak mondott terméke, a nemzeti állam ma már inkább csak nyűg az európai polgárok nyakán. S mindazon „fejlődő”, Európán kívüli nép nyakán is, ahová az európai tisztviselő-értelmiség a 19–20. században bevezette, mint a közösségszerveződés egyetlen lehetségesnek gondolt keretét. (Közel-Kelet, Afrika etc.) Különösen az 1948 után a világ fejlődésétől sokban elzárkózott és nemzeti-állami autarkijukat újraépítő szovjet zóna országaiban van ez így.

Vagyis Európa „egysége” annak is a kérdése az 1990-es években, hogy sikerül-e az európaiság kulturális értékeit újra életre kelteni, illetve a szakértelem és a tömeges kulturális szint további emelését elérni. Ezzel az európai tradíciókat kötő-anyagként éltetni a polgárok fejében. És kialakítani a közösségszervezés új intézményeit: erősíteni a mikroközösségeket (közszégi, területi), az azonos érdeklődésűek és érdekeik azonosságát vallók szabad szerveződését; segíteni a globális problémák feloldására alakuló szerveződéseket. (Ember és természet viszonya, fizikai és szociális hátrányos helyzetűek; az öregek, a gyermekek segítése etc.) No és természetesen sürgetni az új normatívák szerinti, az állami-nemzeti elvek helyett a globális szempontokból kiinduló oktatási-nevelési rendszer kifermálását.

És ha európai tradíciókról beszélünk: itt hozta a 20. század a legnagyobb deficitet Európa számára és a legnagyobb nehézségeket az európai identitás kialakításához.

Mit taníthatunk ugyanis iskoláinkban legújabb kori európai tradícióként? Két világháborút, fasizmust, sztálini diktatúrát. Mind az európai állami szisztéma, az európai politikai rendszerek eredményei ezek. A hosszú távon értelmetlen háborúskodások a nemzeti gyűlölködések felszításával jártak együtt immáron állami eszközökkel. Eredmény több tízmillió áldozat és kölcsönös gyűlölködés. Emellett – szintén az államrendszer mindenhatóságába vetett hit következményeként – a fasizmus, a sztálinizmus, a két diktatórikus rendszer, ami ártatlan polgárok újabb tízmillióit kívánta áldozatul. Ráadásul legnagyobb arányban az értelmiség, a középosztály, a társadalom szervező erői köréből. Nos, ha így tekintünk 20. századi történelmünkre, hiába emlegetjük Thomas Mann, Kafka, Bartók neveit az iskola korú gyermekeknek vagy az egyszerű állampolgároknak, nem találunk ők sok büszkeségre feljogosító tradíciót Európa legújabb kori történelmében.

Következtetés: hogy kialakuljon egy európai identitás-tudat ahhoz olyanná kell formálni Európát, hogy a kontinensen élő

polgárok büszkének lehessenek arra, amit az itt élő társadalmak produkálnak. Ameddig az egyes államok adminisztrációi nem ismerik fel ezt a közös érdeket, és nem tesznek meg mindent egy új Európa-politika kialakításáért, addig az európai identitás végül is egymás közötti beszélgetések, konferenciák témája, elsősorban értelmiségi jámbor óhaj marad.

II. Közép Európa államai

Az eddigi megoldásokról

Ha tudomásul vesszük, hogy a térség a középkortól egy etnikailag vegyes terület volt és maradt a 20. század végéig, akkor tudomásul kell venni, hogy az államrendszernek is igazodnia kell ehhez a sajátosságához.

Tanulmányozni kell a régióban eddig kialakult államrendszereket abból a szempontból, mi azokból a ma is hasznosítható, miért jöttek azok létre egyáltalán.

Az első modell a Habsburg-monarchia volt. Előnye: nagy földrajzi térben biztosította a munkaerő szabad vándorlását és politikailag, gazdaságilag kompatibilis volt a nyugat-európai gazdasági, kulturális intézményekkel, lehetővé tette a térségben élő lakosságnak az európai élvonalhoz való közeljutást. Nem adott lehetőséget azonban az etnikai kollektívumok intézményes szerveződésére, így gátolta azok anyanyelvi kultúrájának intézményes fejlesztését. Pedig az anyanyelv a modern, kvalifikált munkaerő képzésének alapvető feltétele, a modern, az egyéni hatoló igazgatási és szakmai-termelési bürokrácia alapfeltétele. (Nem lehet németül vagy magyarul kitöltetni szlovák, román, szerb etc. ajkú munkásokkal munkalapokat, teszteseteket a 19–20. században.)

A következő modell a kisállamiság (1920 után). Előnye, hogy a nemzeti adminisztrációk létrehozásával kifejlesztette a térségben minden etnikum modern anyanyelvi kultúráját, előkészítve őket a legmodernebb szakismeretek befogadására. Hátránya: ezek az államok magukat nemzeti államoknak gondolták, az állam nevét adó „uralkodó nemzet” államának. Ahogy a Monarchia, úgy ők sem biztosították a határaikon belülre jutott kisebbség kollektív etnikai-nemzeti jogait. Sőt az európai diktatúrák korában az egyén szintjén is kétségbe vonták a kisebbségi nemzeti-vallási azonosság-tudat jogosultságát. Emellett a kisállamiság szétszabdalta a térség korábbi munkaszervezetét, a szabad tőke és munkaerő-vándorlást, egyúttal értelmetlenül nagy állami-igazgatási bürokráciát ültetett a lakosság nyakára. (Számítsuk egyszer ki: 1 lakosra hány tisztviselő jut az USA-ban, és hány a kis államokban.) Ha a Habsburg-monarchia a „nemzeti nyomorúságot” hozta az itt élő népeknek, akkor az 1920–1945 közötti kisállamiság a szociális nyomorúság forrása volt az itt élő polgároknak.

A harmadik modell a sztálini szovjet rendszer 1948–1989 közötti épülete. Előnye volt, hogy megpróbálta az itt élő kis nemzetek egymás elleni gyűlölködéseit visszaszorítani, igaz, az erőltetett, hatástalan proletár internacionalizmus ideológiával. A nemzeti azonosságtudatot megkísérelte felváltani az egyoldalú osztályazonosság tudatával. Emellett megkísérelte gazdasági, politikai integratív tényezők beépítését az itteni kisállamokba. Hátránya: elzárta a régiót a világ élenjáró technológiájától, kultúrájától, ugyanakkor az integrációra ajánlott politikai rendszer (azonos jellegű egyetlen vezető párt minden országban, szovjet vezetésű biztonsági és katonai, gazdasági szervezet, azonos alapú ideológia) alkalmatlan volt az itteni népek egymáshoz közelítésére, általában a kis közösség önszerveződésére.

Következtetés:

A 20. század végén olyan államrendszert kell a térségben kialakítani, amelyik a tőke, a munka szabad áramlását biztosítja az állami határoktól függetlenül, ugyanakkor nyitott a nyugat-európai és kelet-európai piacok felé is. Olyan államszervezetet kell létrehozni, amely intézményt (autonómiákat) ad az etnikai egységeknek. Hogy ez a jelenleginél kisebb autonóm egységek (Horvátország, Szlovénia, Szlovákia) önállósodását vonja magával, és ezekből szükségszerűen következik majd az autonómiák közötti viszony újrakonstrukciója, ez igen ésszerűnek látszik. De, hogy bekövetkezik-e, azt nehéz ma megjósolni. Mindenesetre az adminisztratív erőltetett központok (Prága, Belgrád, Moszkva) visszaszorulása és a természetes szomszédok aktívabb gazdasági együttműködése (szlovák–magyar, horvát–magyar, szlovén–osztrák etc.) használ az egész térségnek. A 90-es évek feltehetően az új államszövetségek szervezésének, a régiók lazulásának évtizede lesz a jelenlegi Közép-Európában.

Az új területi szerződésekről

Az új autonóm intézmények közötti kapcsolatoknak különböző formái alakulhatnak. (Szomszédok közötti új államközi szerződések, mint pl. a Benelux államoknál vagy multinacionális föderatív megoldás – ez utóbbi szép álmom, én a lehetőségét nem látom.) De mindenképp létre kell hozni a térség államalakulatait magukba foglaló integratív szervezeteket a gazdaság, a kultúra, az ökológia területén. Ebből a szempontból a politikai integráció másodlagos.

Mi, értelmiségiek sokan egészen máig azt hittük, hogy a sztálini szovjet rendszer államhatalmi központúságának lebontásával automatikusan alakul majd valami közös megoldás a térségben. Az állam mindenhatóságát kritizáltuk, mert ez a centralizáló intézmény korlátozta szellemi, fizikai mozgásterünket, nem engedte az egyéni sokszínűség kibomlását, a nemzeti, vallási közösségek kifejlődését. Ezért kevés figyelmet fordítottunk az államszervezet átalakulásának, ésszerű átalakításának kérdésére. Csak most – amikor 1989-től az értelmiség a kormányzati hatalomhoz közel kerül – derül ki, hogy az értelmiség túlbecsülte a maga kormányzóképeségét. És kiderül: antietatizmusunk progresszív volt a szovjet periódusban, de ma már kevés. Szenvedélyesen és gyorsan kell tanulmányoznunk az eddigi integrációs és valóban működő szervezeteket a világ minden részén.

Új szintézis felé

A mostani közép-európai rendszereket kompatibilissé kell tenni a nyugat-európai rendszerekkel. Nem másolni azokat, hiszen ma még mindig nincs kizárva, hogy a közép-európai fejlődés nem járja be okvetlenül mindazokat a zsákutcákat, amelyek a nyugat-európai társadalmakban találhatóak, és a térség államainak nyitottnak kell lennie a Szovjetunió területén élő államalakulatok irányában, hiszen ha új módon is, de ez a viszonyrendszer fogja meghatározni gazdasági-ökológiai lehetőségeinket a következő évtizedekben.

Hogy milyen legyen ez a rendszertípus? Vagy kell-e egyáltalán típus? Ezt a következő évek gondolkodni képes politikusainak kell kutatniuk. Egy biztos: a térségben jelenleg aktív generációk gondolkodását meg kell változtatni. A sok kis sztálin ott lakozik tízmilliók fejében. Még az antisztálinizmus is gyakran sztálinista intoleranciával, módszerekkel jelenik meg.

A konzervatív, azaz az ezeréves hagyományos eszmék (család, felekezet, nemzet stb.) modernizálása nélkül, a liberális

eszmék újraértelmezése nélkül éppúgy képtelen a kibontakozás, mint ahogy elképzelhetetlen egy új államberendezkedés a jelenleg érthetően, de értelmetlenül a perifériára szorított szociális eszmék újragondolása és integrálása nélkül. Olyan követelményt támasztani az új berendezkedéssel szemben, amelyik az egyén szabad kifejlődését biztosítja, addig a határig, amíg az nem sérti a másik egyén érdekeit. S mindezt párosítani az európai berendezkedések másik nagy modernkori vívmányával: a versenyben elbukó egyén számolhasson az állam, a helyi közösség szociális hálójával.

III. Új magyar nemzetkép szükségé

A Magyar Királyság olyan területen jön létre, amelyet kezdetektől sok etnikum lakott. Ez az etnikai keveredés a magyar állam évezredes történelmében szakadatlanul folytatódott. A magyar állam – mindenkori intézményeivel, termelési kultúrájával – nem a magyar etnikum teljesítménye, hanem az itt élő különböző népek munkájának együttes gyümölcse.

Maguk a honfoglaló törzsek is ún. keveréknépek voltak. A 11–16. századig hol a keleti sztyeppéről vetődtek ide újabb népcsoportok, hol a nyugati telepések (frankok, svábok, olaszok etc.) csoportjai élvezték a magyar királyság vendégjogát. A török uralom 150 éve idején erősödött a keleti bevándorlás (románok, szerbek felnyomulása), majd 1711 után a német-római birodalomból jöttek az ugarföldön megélhetést remélő telepes földművesek, iparosok. 1867 után a politikai kiegyezés teremtette lehetőségek, a polgárosodás gyorsan növvő igényei csalták az országba a német-cseh-morva iparost, tisztviselőt, a zsidó kereskedőt.

A bevándorló népek nem mint valamiféle nemzeti-etnikai közösség ideológiai képviselői jönnek a Kárpát-medencébe, hanem mint életfenntartásukhoz munkaalkalmat kereső és találó földművesek, iparosok, kereskedők, tisztviselők.

„Etnikai tulajdonságaik” nem mások, mint a korábbi termelői-szokásrendi közösségekben kialakult tulajdonságegyüttesek, végső fokon „szakértelmek.”

Az asszimiláció nem egyszerűen a kisebbségek) igazodása a legnagyobb etnikumhoz, hanem az asszimiláció etnikai, azaz szokásrendi-nyelvi egymáshoz igazodás, kölcsönös folyamat.

Az itt egymás mellett lakó népek napi életkörülményeikben egymáshoz igazodtak: vagy megtartották évszázadokig autonómiájukat, vagy asszimilálódtak. A magyarok éppúgy vesznek magukra ún. szlávok, németes, zsidós, romános „tulajdonságokat”, ahogy ez utóbbiak is sok mindent megőrizve őseik hitéből, magyarosodnak.

A kevert etnikumú magyarság és általában a kevert etnikumú államszervezet esetében az idegenellenesség nemzeti öngyilkosság.

A nemzeti államok kora állami eszközökkel kívánta érvényre juttatni valamelyik etnikum nyelvi-szokásrendi kultúráját a másik rovására.

A 19–20. században így a Kárpát-medencében különböző, immáron nemzeti középosztállyal, állami adminisztrációval támogatott nacionalizmusok feszülnek egymással szemben. A magyar állam Európa egyik liberális nemzetiségpolitikáját folytatta, de éppen liberális volta miatt nem értette meg a nemzeti kisebbségek kollektív jogainak fontosságát. Figyelni kell a középkori államszerveződésekre: a kollektívumoknak sokféle autonómiát biztosítottak.

Az 1920. évi területrendezések a nemzeti állam hamisnak bizonyult igazatében készültek.

Valójában soknemzetű államokat hoztak létre. A kisebbségek kollektív jogát ígérték, de meg nem adva, egyes esetekben az egyéni szabadságjogok tekintetében vissza is lépve az 1920 előtti időkhöz képest. „Állam” és „nemzet” a térségben valójában kibékíthetetlen ellentmondásban maradt. (Nemcsak a Monarchia helyén, de a volt Török Birodalom helyén, a Közel-Keleten is a francia nemzetállam eszméje szerint kívánták a világot berendezni.) Ezért is javasoltuk a térség történelmében és jelenében a „kultúrnemzet” fogalmát bevezetni: a román állam hasznos polgára lehet az ott élő magyar, mint a magyar kultúrnemzet tagja, és viszont.

Nem területi revíziók oldhatják meg nemzet és állam e feszültségét Közép-Európában, hanem az államrendszerek átalakulásai.

Leépíteni az állami adminisztrációnak a polgár szabad mozgását, kulturális autonómiáját akadályozó vonásait. Ez is alkotóeleme a közép-európai népek és államok egymásra utaltságának.

A Kárpát-medencében a 20. században már egy új nemzet él, míg a nemzetképben a 19. századi romantikus, a magyar etnikum tiszta megőrzéséből, a magyar etnikum vezető szerepéből, a foglalás elsőségből kiinduló nemesi nemzetkép él. Az új nemzetképnek el kell vetnie minden származás szerinti értékkülönbséget, a nemzet hasznos tagjának azt tekinteni, aki a közösség megtartásán, szintjének emeléséért tett vagy tesz. Az új nemzetképben gondolkodók azért büszkéek magyarságukra, mert a nemzet ezeréves történelme folyamán a világtörténelem egyik legsokszínűbb etnikai-vallási közösségét volt képes befogadni, tolerálni.

Ezen elvek kibontásának több História lapszámot, végül külön kötetet szenteltünk: Magyarok a Kárpát-medencében (1987, 1988).

*

Ma, 1991 januárban, kissé elvadult nemzeti illúzióink korában talán érdemes felidézni sokszor hangoztatott alapelveinket. S baj, ha mi azzal akarunk különbek lenni testvéreinknél, szomszédainknál, hogy előttük járunk a szükséges önvizsgálatban?...

1991 nyara. Mindent újra kell gondolni. Történelmünkben azt kiemelni, ami jó és használható a jelenben, a jövőben. Mindenekelőtt Európa, Közép-Európa, a magyarság jövőképét kell újragondolni.

GLATZ FERENC